

บทเรียนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน :

บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม

รัชวินท์ วิทวัสกุลวงศ์^{1*}, เกศินี ประทุมสุวรรณ², อรรถ อาวีรโรบ³ และ พีรพัฒน์ พันศิริ⁴

¹ศูนย์วิชาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม

²สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม

³สาขาวิชาออกแบบดิจิทัลอาร์ต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม

⁴สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, นครปฐม

*ผู้รับผิดชอบบทความ: email jinjinjin.vintage@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอบทเรียนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม โดยใช้แนวทางการถอดบทเรียนและการประเมินความสำเร็จของพื้นที่ ได้แก่ บริบท การก่อตัวของจุดจัดการ การพัฒนากลไกการดำเนินงาน ความสำเร็จและผลลัพธ์ และปัจจัยความสำเร็จ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีการตรวจสอบการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล ได้แก่ ผู้ดำเนินโครงการ กลุ่มเป้าหมาย และผู้ติดตามประเมินโครงการ จากการถอดบทเรียน สรุปได้ว่า กลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุด้วยเกษตรปลอดภัยในชุมชน มีรูปแบบการก่อตัวของจุดจัดการจากบุคลากรจากหน่วยงานทางสาธารณสุขในพื้นที่ คือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองกระทุ่มมองเห็นปัญหาด้านเศรษฐกิจในกลุ่มผู้สูงอายุ ริเริ่มการดำเนินการด้วยการกำหนดกลไกการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจด้วยการสร้างอาชีพด้านเกษตรปลอดภัยในชุมชน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และเปิดโอกาสให้แก่ผู้สูงอายุมีงานทำมากขึ้น ผ่านเครือข่ายของชมรมผู้สูงอายุซึ่งเป็นกลไกหลักในการเชื่อมประสานการทำงานในชุมชน มีการกำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกันทั้งแกนนำผู้สูงอายุ เครือข่ายเด็ก เยาวชน ประชาชนทุกกลุ่มวัย หน่วยงานองค์กรภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่น โดยองค์กรภาคีดำเนินงานที่มีบทบาทสำคัญ ในการกำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานผู้สูงอายุ ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์ 3 ระดับคือ 1.เกิดคณะทำงานขับเคลื่อนระดับตำบลที่ครบองค์ประกอบ 2. เกิดกลไกการขับเคลื่อนและติดตาม 3. ผู้สูงอายุตำบลหนองกระทุ่มมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสามารถพึ่งพาตนเองได้ พบว่า ผู้สูงอายุมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 29.93 ผู้สูงอายุมีรายจ่ายลดลงร้อยละ 16.76

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ, เกษตรปลอดภัย, ถอดบทเรียน

LESSON ON IMPROVING THE QUALITY OF LIFE ON ECONOMY OF ELDERLY WITH THE MECHANISM OF SAFE AGRICULTURE IN COMMUNITY: BAN NONG KRATHOOM, KAMPHAENGAEN, NAKHON PATHOM PROVINCE

Raiwin Witthawatsakulwong^{1*}, Kesinee Pratumswan², Aut Areerob³ and Phiraphath Phansiri⁴

¹ Academic Center for Local Development Nakhon Pathom Rajabhat University

² Communication Arts Faculty of Management Nakhon Pathom Rajabhat University

³ Digital Art Design Faculty of Humanities and Social Sciences Nakhon Pathom Rajabhat University

⁴ Community Development Faculty of Humanities and Social Sciences Nakhon Pathom Rajabhat
University

*corresponding author: email jinjinjin.vintage@gmail.com

Abstract

This article name lesson on improving the quality of life on the economy of the elderly with the mechanism of safe agriculture in the community: Ban Nong Kra-Thoom, Kamphaengsaen, Nakhon Pathom province. Using the lesson transcript guidelines and assessing the success of the area, ie, the context of the formation of the management point The development of the operating mechanism Success and results And success factor. Data was collected through in-depth interviews. The data analysis was checked with a data triangular examination. Including project operators Target group And project followers. The lesson transcription found that, mechanisms for driving an improving the quality of life on the safe agriculture in community, formation of construction by the local health department staffs in the area which is Nong Krathoom health promoting hospital saw the economic problems among the elderly and initiate action by establishing mechanisms for solving economic problems by creating a career in safe agriculture in the community, In order to create a learning process and allow the elderly to have more jobs via elderly club network which is the mechanism for coordinate with community joint action in planning for the elderly network, children network, youth, peoples, local government and non-government organizations in the community, for the organization has the important role in formulate the policies and operation guideline for the elderly, resulting in 3 levels of results, there were 1) established a group committee for drive in the district level with completely components 2) creating of mechanism for driver and monitor 3) The elders of Nong Kratoom district have economic strength

and self-sufficient, It was found that the elderly had increasingly income at 29.93 % and the elderly had expenses decreased at 16.76 %.

Keywords: Lesson learn, Safe agriculture, Elderly's quality of life

1. บทนำ

จากการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนประชากรที่มีผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นของประเทศ ประกอบกับระดับรายได้ต่อหัวและระดับการศึกษาของไทยยังต่ำกว่าประเทศอื่นที่ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้วเช่นกัน ส่งผลให้เกิดการตื่นตัวในการสร้างความมั่นคงทางการเงินหลังวัยเกษียณ รัฐบาลเริ่มออกมาตรการรับมือในด้านต่าง ๆ อาทิ การลดภาษีนิติบุคคลให้แก่สถานประกอบการที่มีการจ้างงานผู้สูงอายุ การให้สินเชื่อที่อยู่อาศัยแก่ผู้สูงอายุ (Reverse Mortgage) และการให้เบี้ยยังชีพแก่ผู้สูงอายุ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้บรรจุประเด็นความท้าทายของภาวะสังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยในร่างยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2560 -2579) อย่างไรก็ตามมาตรการเหล่านี้อาจยังไม่สามารถตอบโจทย์การเปลี่ยนแปลงของสังคมผู้สูงอายุในประเทศไทยได้ทั้งหมด (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561: 85) รัฐบาลมีนโยบายเพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจที่ดีขึ้นและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ด้วยการช่วยผู้สูงอายุที่ด้อยสภาพทางเศรษฐกิจที่กำหนดไว้ในมาตรา 11(11) แห่งพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 โดยรัฐจะให้สิทธิผู้สูงอายุได้รับการสงเคราะห์เบี้ยยังชีพตามความจำเป็นและเป็นธรรมแก่ผู้สูงอายุทุกคนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2560 : 52) ปัจจุบันผู้สูงอายุที่เกษียณจากการทำงานราชการและรัฐวิสาหกิจ และการทำงานที่อยู่ในระบบของกองทุนประกันสังคม มีรายได้ยามชราจากเบี้ยบำนาญ แต่ยังมีแรงงานนอกระบบอีกเป็นจำนวนมาก ที่ยังไม่มีหลักประกันด้านรายได้เพื่อการดำรงชีพยามชรา ถึงแม้สมานิติบัญญัติได้ตราพระราชบัญญัติกองทุนการออมแห่งชาติ พ.ศ. 2554 ให้เป็นหลักประกันรายได้ยามชราแก่แรงงานนอกระบบที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกองทุนใด ๆ แต่การเข้าเป็นสมาชิกของกองทุนนี้ยังให้เป็นไปตามความสมัครใจ จึงยังไม่อาจการันตีได้ว่าผู้สูงอายุทุกคนในประเทศจะมีหลักประกันด้านการเงินสำหรับการดำรงชีพอย่างทั่วถึง

จังหวัดนครปฐมถือว่าเป็นสังคมสูงอายุแบบสมบูรณ์ (Complete aged society) เนื่องจากมีจำนวนผู้สูงอายุสูงถึง 134,579 คน หรือร้อยละ 16.9 จากจำนวนประชากร 792,022 คน ภาพรวมดัชนีการสูงอายุของประชากรเท่ากับ 108.5 ซึ่งการที่ดัชนีการสูงอายุมากกว่า 100 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2561) แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างประชากรมีการเปลี่ยนแปลง คือมีประชากรผู้สูงอายุมากกว่าประชากรเด็ก ผู้สูงอายุมีรายได้ต่ำ ส่วนใหญ่อยู่ในภาวะว่างงาน ขาดความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับช่วงวัย โดยหลายหน่วยงานมีการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในมิติเศรษฐกิจด้วยการสร้างโอกาสการจ้างงานและเพิ่มความมั่นคงทางการเงิน การสนับสนุนการจ้างงานที่ยืดหยุ่น การจัดการศึกษาตลอดชีวิต และเพิ่มโอกาสในการฝึกอบรมซ้ำ เพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมของแรงงานผู้สูงอายุในตลาดแรงงาน และเพิ่มรายได้ในระยะยาว

ชุมชนบ้านหนองกระทุ่ม ต.หนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ข้าวโพดฝักอ่อน และเลี้ยงโคนม เมื่อแรงงานเข้าสู่วัยสูงอายุสภาพร่างกายและจิตใจมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีความเสื่อมของการทำงานระบบต่าง ๆ ทั้งร่างกาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มักจะทำให้เกิดข้อ ๆ มีการแสดงออกทางอารมณ์ลักษณะของความท้อแท้ใจน้อย หงุดหงิดง่าย โกรธง่ายและซึมเศร้า มีความกังวลว่าจะถูกทอดทิ้งได้ง่าย อาจนำไปสู่ปัญหาสุขภาพในประชากรของผู้สูงอายุได้ (ศากุล ช่างไม้, 2550 : 75) ในขณะที่วัยผู้สูงอายุที่ยังมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง พบว่าขาดความรู้และทักษะในการทำงานเพื่อหารายได้ตามวัย ในชุมชนขาดการส่งเสริมให้มีการจ้างงานผู้สูงอายุ ขาดแกนนำในการตั้งกลุ่มอาชีพให้ผู้สูงอายุ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้สูงอายุพบปัญหาการว่างงาน ไม่มีรายได้ ไม่มีเงินออม จากการสำรวจข้อมูลผู้สูงอายุของชุมชนบ้านหนองกระทุ่ม หมู่ที่ 5 , 6 และ 10 ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม พบว่า มีประชากรผู้สูงอายุ จำนวน 212 คน คิดเป็นร้อยละ 16.82 ของประชากร

ทั้งหมด 1,260 คน รายได้เฉลี่ยของผู้สูงอายุในตำบลหนองกระทุ่มไม่ถึง 1,500 บาท/คน/เดือน รายจ่ายเฉลี่ยของผู้สูงอายุในตำบลหนองกระทุ่มประมาณ 1,400 บาท/คน/เดือน

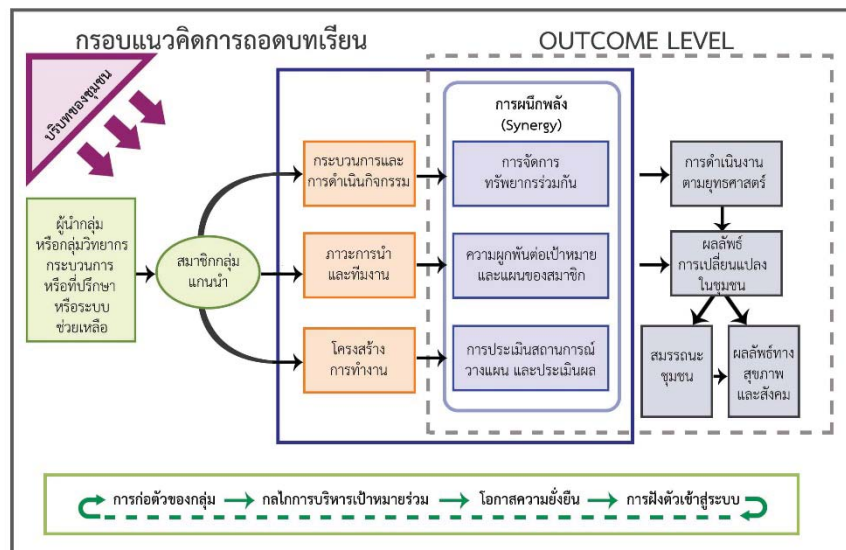
การเปลี่ยนกรอบความคิดเกี่ยวกับผู้สูงอายุจากแนวคิดเดิมที่มีมุมมองเกี่ยวกับผู้สูงอายุว่าเป็นผู้ที่พ้นจากวัยแรงงาน เห็นควรให้พักผ่อนอยู่กับบ้านเพื่อรักษาสภาพร่างกายที่เสื่อมถอย มาเป็นแนวคิดใหม่คือ ผู้สูงอายุเป็นวัยที่สามารถประกอบการงานที่เป็นประโยชน์ได้ โดยพิจารณาจากบริบทของพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ผ่านการสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยเกษตรปลอดภัยในชุมชน จึงได้มีการจัดตั้งโครงการการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุตำบลหนองกระทุ่มให้มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสามารถพึ่งพาตนเองได้ ด้วยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้แก่ผู้สูงอายุมีงานทำมากขึ้น โดยใช้ชมรมผู้สูงอายุเป็นกลไกหลักในการเชื่อมประสานการทำงานในชุมชน และกำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกัน ทั้งแกนนำผู้สูงอายุ เครือข่ายเด็ก เยาวชน และประชาชนทุกกลุ่มวัย หน่วยงานองค์กรภาครัฐและท้องถิ่นในการกำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานเพื่อผู้สูงอายุ ร่วมกันพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยมีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุในตำบลหนองกระทุ่มมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์

เพื่อนำเสนอบทเรียนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม

3. ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาบทเรียนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม ใช้แนวทางการถอดบทเรียนและการประเมินความสำเร็จของพื้นที่ตามแนวคิดของสุรพล เหลี่ยมสูงเนิน โดยให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์พัฒนาการและกลไกการดำเนินงานของพื้นที่ต้นแบบด้านโครงสร้างและการบริหารจัดการของชุมชน ที่วิเคราะห์ให้เห็นถึงการสร้างการมีส่วนร่วมและภาวะการนำ การก่อตัวของจุดจัดการ ที่มีบทบาทต่อการขับเคลื่อนโครงการ โดยพิจารณาถึงรูปแบบของการกำหนดเป้าหมายร่วมและการขับเคลื่อนโครงการสู่เป้าหมายร่วม วิเคราะห์กิจกรรมสำคัญและเงื่อนไขที่มาสู่ความสำเร็จตามกรอบแนวคิด ดังภาพ

ที่มา : เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องการถอดบทเรียนและการประเมินความสำเร็จของพื้นที่ ของ อ.สุรพล เหลี่ยมสูงเนิน วันที่

4. เนื้อเรื่อง

4.1 บริบท

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม เป็นโครงการที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านเศรษฐกิจ และให้ผู้สูงอายุมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยในการดำเนินงานได้มีการกำหนดผลลัพธ์ไว้ 3 ระดับได้แก่ ผลลัพธ์ระดับที่ 1 เกิดคณะทำงานขับเคลื่อนระดับตำบลที่ครบองค์ประกอบ ผลลัพธ์ระดับที่ 2 เกิดกลไกการขับเคลื่อนและติดตาม และผลลัพธ์ระดับที่ 3 ผู้สูงอายุตำบลหนองกระทุ่มมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยโครงการนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นจำนวนเงิน 88,200 บาท (แปดหมื่นแปดพันสองร้อยบาทถ้วน) ระยะเวลาดำเนินโครงการทั้งสิ้น 10 เดือน มีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่จะสร้างเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจให้แก่ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ในตำบลหนองกระทุ่ม หมู่ที่ 5, 6 และ 10 จำนวนรวม 106 คน จากจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด 212

แนวทางการดำเนินโครงการด้วยการสร้างกลไกการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้านการสร้างอาชีพ การเกษตรปลอดภัยในชุมชน ซึ่งจากเดิมมีการทำเกษตรแบบพื้นบ้านที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ มีการผลิตและบริโภคบนฐานฤดูกาลและความสมดุลธรรมชาติ ทำการค้าภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมท้องถิ่น เปลี่ยนแปลงมาสู่เกษตรเชิงพาณิชย์ หรือธุรกิจ การเกษตรคือ การเกษตรที่มีจุดประสงค์เพื่อขายผลผลิตในตลาดเพื่อสร้างรายได้จำนวนมาก จึงทำให้การเกษตรประเภทนี้มีการลงทุนเป็นจำนวนมาก จำเป็นต้องใช้เครื่องจักร ชลประทานและปุ๋ยเคมี เพื่อให้ได้การผลิตที่สูงขึ้น ส่วนใหญ่เป็นพืชที่มีความต้องการสูงเช่นพืชที่จะส่งออกไปยังประเทศอื่นหรือใช้เป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรม ทำให้อัตลักษณ์ของพืชผลทางการเกษตรเชิงพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของตลาด สังคมเกษตรของชุมชนได้เข้าสู่ภาวะถดถอยอย่างรุนแรง พร้อม ๆ ไปด้วยความไม่ปลอดภัยด้านอาหารของผู้บริโภคที่ต้องเผชิญกับอาหารปนเปื้อนสารเคมี ขาดความหลากหลายของอาหารตามวัฒนธรรมและธรรมชาติ ขาดคุณค่าโภชนาการ นำมาสู่ความไม่ปลอดภัยอาหารตลอดห่วงโซ่จากฐานทรัพยากร การผลิต การค้า และการบริโภค ก่อเกิดปัญหาสุขภาพจากทุกขโภชนาการ

การดำเนินโครงการเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจสำหรับผู้สูงอายุ จึงได้นำเอาภูมิปัญญาด้านการเกษตรซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่มาจุดประกายการเปลี่ยนแปลงการเกษตรเชิงพาณิชย์เป็นเกษตรปลอดภัย โดยมีนายธงชัย พักตุม เจ้าของศูนย์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ “ธงชัยสวนสมรม” มาเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน โดย ธงชัยสวนสมรม เป็นแปลงเกษตรอินทรีย์ในชุมชนที่ได้รับมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practices: GAP) มีแนวทางในการทำการเกษตร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีและปลอดภัยตามมาตรฐานที่กำหนด โดยขบวนการผลิตมีความปลอดภัยต่อเกษตรกรและผู้บริโภค ปราศจากการปนเปื้อนของสารเคมีไม่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมมีการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ผลผลิตสูงคุ้มค่าการลงทุน การผลิตตามมาตรฐาน GAP เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมให้เกิดแปลงเกษตรปลอดภัย โดยใช้กระบวนการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน แบ่งปัน ถ้อยทีถ้อยอาศัย ร่วมสร้าง ร่วมแก้ปัญหา และเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง เกิดความเชื่อมั่นในสิ่งที่ได้ปฏิบัติและทดลองทำ ตั้งการเริ่มต้นปลูกพืชผักปลอดภัย การดูแล การเก็บผลผลิต และการตลาด มีการส่งเสริมให้มีความสำคัญของสุขภาพในแบบที่สามารถสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว โดยใช้คณะทำงานที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน เครือข่ายชมรมผู้สูงอายุตำบลหนองกระทุ่ม เครือข่ายเด็กและเยาวชนผู้ดูแลผู้สูงอายุ เป็นตัวขับเคลื่อนการดำเนินงาน

จากการดำเนินงานการสร้างแปลงผักเกษตรปลอดภัยในชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจให้แก่ผู้สูงอายุ เกิดผลผลิตด้านรายได้ต่อเดือนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นร้อยละ 29.93 และมีรายจ่ายลดลงร้อยละ 16.76 นอกจากนี้ยังเกิดผลลัพธ์ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพดีขึ้น โดยผู้สูงอายุมีความสนใจในสุขภาพของตนเองเพิ่มขึ้น มีความปรารถนาที่จะให้ผู้บริโภคได้บริโภคผักที่ปลอดภัยมีคุณค่าทางอาหาร มีการส่งต่อแนวทางการทำเกษตรปลอดภัยยังครัวเรือนทุกกลุ่มวัย เกิดการกระตุ้นการรับซื้อผลผลิตจากเกษตรปลอดภัยเพื่อส่งออก เกิดร้านค้าผักปลอดสารเคมีในตลาดอิมบิวต์หนองกระพุ่ม เกิดการเชื่อมต่อตลาดทั้งเกษตรกรผู้สูงอายุ ร้านค้าในชุมชน ผู้บริโภคและแม่ค้านอกชุมชน ทำให้เกษตรกรผู้สูงอายุที่มีความมั่นใจในการทำเกษตรปลอดภัยเพื่อสร้างรายได้ไปพร้อมกับการสร้างสุขภาพที่ดี จึงเกิดการรวมกลุ่มเป็นรูปแบบการสร้างสังคมใหม่ที่เกษตรกรผู้ประกอบการ และผู้บริโภคมีส่วนร่วมสร้างสังคมดีงามผ่านเกษตรปลอดภัยในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

4.2 การก่อตัวของจุดจัดการ

โครงการนี้ดำเนินการโดยคณะทำงานที่ประกอบด้วย กรรมการหมู่บ้าน, ตัวแทนหมู่บ้าน, เจ้าหน้าที่ อบต. หนองกระพุ่ม และ เจ้าหน้าที่ รพ.สต. หนองกระพุ่ม รวมคณะทำงาน จำนวน 30 คน ที่มีการจัดทำแผนการดำเนินงาน กำหนดบทบาทหน้าที่ชัดเจน โดยวิธีการจัดตั้งคณะทำงานใช้การประชุมผู้สนใจรวมถึงผู้สูงอายุกลุ่มเป้าหมาย ณ ศาลากลางหมู่บ้าน หมู่ 10 บ้างร่างหว่ามิวัตถุประสงค์เพื่อรับสมัครและคัดเลือกคณะทำงาน โดยพิจารณาจากบุคคลที่มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงานเพื่อชุมชน โดยมีนางสุภิญญา ฉันทรัชดา ผอ.รพ.สต.หนองกระพุ่ม และเจ้าหน้าที่ รพ.สต.หนองกระพุ่ม เป็นทีมงานหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมตลอดโครงการ นอกจากนี้ยังมีการประสาน และค้นหากลุ่มเป้าหมายของโครงการ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการประกอบด้วย **ผู้สูงอายุกลุ่มเป้าหมาย** ได้แก่ ประชาชนอายุ 60 ปีขึ้นไปในพื้นที่หมู่ที่ 5, 6 และ 10 จำนวน 106 คน **เครือข่ายเด็กและเยาวชนผู้ดูแลผู้สูงอายุ** ได้แก่ เด็กและเยาวชนที่มีจิตอาสาเข้าร่วมโครงการเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจำนวน 20 คน นอกจากนี้ยังมีการค้นหาภาคีหุ้นส่วนเสริมการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ได้แก่ เครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่ชมรมผู้สูงอายุตำบลหนองกระพุ่ม กลุ่ม อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) วัดหนองกระพุ่ม โรงเรียนวัดหนองกระพุ่ม ร้านค้าและร้านอาหารในชุมชน

4.3 การพัฒนากลไกการดำเนินงาน

การดำเนินโครงการมีการกำหนดกลไกการดำเนินงานแบ่งออกเป็น 6 กระบวนการ ได้แก่

กระบวนการที่ 1 การประชุมคณะทำงานเพื่อกำหนดแผนการดำเนินงาน การติดตามการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผน การรายงานผลและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน โดยใช้แผนภาพ “บันไดผลลัพธ์” ที่แสดงถึง ผลลัพธ์ ตัวชี้วัด และกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการตลอดโครงการ เป็นเครื่องมือในการติดตามผลการดำเนินงานตลอดโครงการ

กระบวนการที่ 2 การสำรวจและจัดทำข้อมูลสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุในชุมชน ได้แก่ รายรับประจำเดือนก่อนเข้าร่วมโครงการ รายจ่ายประจำเดือนก่อนเข้าร่วมโครงการ สถานะการมีอาชีพ มีงานทำของผู้สูงอายุ การเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ (เบี้ยยังชีพ, สวัสดิการด้านสุขภาพ) ซึ่งการลงพื้นที่สำรวจเพื่อเก็บข้อมูลในกระบวนการนี้ มีเจ้าหน้าที่ อสม. ในพื้นที่เป็นผู้เก็บข้อมูลด้วยวิธีการเข้าเยี่ยมผู้สูงอายุยังครัวเรือน เนื่องจาก เจ้าหน้าที่ อสม. มีภารกิจที่สอดคล้องกับการเก็บข้อมูลด้านสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ในระดับครัวเรือน ทำให้ข้อมูลที่ได้นั้นผ่านการสอบถาม สัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในบริบทของชุมชนเป็นอย่างดี ทั้งนี้เมื่อกิจกรรมตลอดโครงการดำเนินการเสร็จสิ้นจะมีการจัดทำข้อมูลหลังการดำเนินงานเพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น

กระบวนการที่ 3 การจัดตั้งเครือข่ายเด็ก เยาวชน และประชาชนทุกกลุ่มวัย ที่มีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน ใช้วิธีการคัดเลือกลูกหลานของผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการ และลูกหลานของ อสม. เพื่อให้การติดตามการดำเนินงาน และการประเมินผลเป็นไปโดยง่าย โดยมีการสอบถามความสมัครใจในการเข้าร่วมกิจกรรม จากนั้นมีการประชุมเพื่อทำความเข้าใจ

เป้าหมายร่วมกัน และกำหนดบทบาทในการส่งเสริมการทำการเกษตรปลอดภัย ให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด พร้อมกับอำนวยความสะดวกตลอดโครงการ นอกจากนี้ยังได้มีการกำหนดบทบาทให้กลุ่มเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการสร้างสื่อสำหรับสื่อสารกิจกรรมของโครงการผ่านสื่อ Social ทั้งช่องทาง Line และ Facebook เพื่อเก็บบันทึกข้อมูลการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปแบบที่เด็กและเยาวชนมีทักษะและความถนัด

กระบวนการที่ 4 การขับเคลื่อนกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน โดยมี ңызชัยสวนสมรม เป็นแกนนำการขับเคลื่อน เริ่มจากการจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้เรื่องการปลูกผักปลอดภัยไว้บริโภคในครัวเรือนแก่ผู้สูงอายุตำบลหนองกระทุ่ม โดยมีกัณฑ์การรับซื้อผลผลิตปลอดภัยที่ได้มาตรฐานส่งออกต่างประเทศ เนื่องจาก ңызชัยสวนสมรม เป็นเครือข่ายส่งออกผักปลอดภัยสู่ประเทศสหภาพยุโรป จึงสามารถแบ่งปันข้อมูลความต้องการของตลาดปลอดภัยในต่างประเทศ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ผู้สูงอายุมั่นใจในแนวทางเกษตรปลอดภัยที่สามารถสร้างรายได้จริง เมื่อการอบรมเสร็จสิ้น คณะทำงานลงพื้นที่สำรวจความต้องการและสภาพพื้นที่สำหรับการทำการเกษตรของผู้สูงอายุเพื่อให้งานแนะแนวเรื่องการปรับสภาพพื้นที่ให้เหมาะกับพืชผักที่ต้องการปลูก ชนิดของผักที่ตลาดทั้งในและต่างประเทศต้องการ วิธีการดูแลรักษา การเก็บผลผลิตที่ถูกต้อง โดยทางโครงการแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ผักที่ตรงกับความต้องการของตลาดและเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ มีคณะทำงาน เครือข่ายเด็กและเยาวชน ผู้นำชุมชนร่วมลงพื้นที่สร้างแปลงเกษตรในครัวเรือนให้ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการ และออกตรวจเยี่ยมแปลงผักของผู้สูงอายุเป็นประจำทุกเดือน

กระบวนการที่ 5 การส่งเสริมสวัสดิการชุมชนแก่ผู้สูงอายุ จากการสำรวจข้อมูลพบว่าผู้สูงอายุในชุมชนได้รับเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุแล้วนั้น แต่พบว่ายังมีวิถีชีวิตที่ยากลำบาก อาศัยอยู่เพียงลำพัง หรือมีอาการเสื่อมทางร่างกายทำให้เดินทางออกจากบ้านไม่สะดวก คณะทำงานและภาคีเครือข่ายจึงได้ออกสำรวจความต้องการของผู้สูงอายุที่อยู่ในกลุ่มต้องการความช่วยเหลือ โดยกำหนดรูปแบบสวัสดิการชุมชนด้วยการสร้างแปลงผักเกษตรปลอดภัยให้ผู้สูงอายุใช้ปรุงอาหารได้ เพื่อเป็นการลดรายจ่ายและลดภาระการเดินทางออกนอกบ้านเพื่อซื้อวัตถุดิบมาปรุงอาหาร นอกจากนี้ยังได้มีการจัดทีมช่วยเหลือดูแลแปลงผักให้อยู่ในสภาพดี มีพืชผักเติบโตอยู่เสมอ เป็นการสร้างกิจกรรมการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนเพื่อช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายของผู้สูงอายุ

กระบวนการที่ 6 การบันทึกข้อมูลรายรับ รายจ่ายของผู้สูงอายุ เป็นการจดบันทึกรายการเกี่ยวกับการเงินทุกรายการ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เห็นตัวเลขของค่าใช้จ่ายรายวันและรายเดือน ซึ่งผู้สูงอายุผู้จัดทำบัญชีครัวเรือนสามารถลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ทำให้เกิดการประหยัดและการออม และในที่สุดจะสามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินได้ นอกจากนี้การบันทึกข้อมูลรายรับรายจ่าย ยังเป็นข้อมูลที่เก็บเพื่อศึกษา และเปรียบเทียบผลการดำเนินงานของโครงการได้เป็นอย่างดี

4.4 ความสำเร็จและผลลัพธ์

ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับสูงเนื่องจากทีมงานหลัก นำโดย นางสุภิญญา ฉันทรัชดา ผอ.รพ.สต.หนองกระทุ่ม และเจ้าหน้าที่ รพ.สต.หนองกระทุ่ม มีความเข้าใจในบริบทของพื้นที่และมีความมุ่งมั่นที่เข้มแข็งในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุในพื้นที่ จึงทำให้การสร้างเป้าหมายร่วมกันของภาคีเครือข่ายที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมีความชัดเจน มีการเชิญชวนผู้มีส่วนได้เสียกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนผู้สูงอายุในพื้นที่เข้ามาเป็นคณะทำงานเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานอย่างมีส่วนร่วมที่แท้จริง สร้างความเป็นเจ้าของโครงการร่วมกัน ก่อให้เกิดผลลัพธ์ดังนี้

4.4.1 เกิดคณะทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในระดับตำบล โดยการจัดตั้งคณะทำงานมีการกำหนดองค์ประกอบ มีศักยภาพสามารถขับเคลื่อนโครงการ จำนวน 30 คน โดยกระบวนการจัดตั้งคณะทำงานด้วยการจัดประชุมในหมู่บ้านเพื่อสรรหาคณะทำงานที่มีจิตอาสาด้วยวิธียกมืออาสาสมัคร ผลของการจัดกิจกรรมพบว่าได้คณะทำงานตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ มีการจัดประชุมคณะทำงานเพื่อกำหนดแผนการดำเนินงาน และบทบาทหน้าที่ชัดเจน

4.4.2 เกิดกลไกการขับเคลื่อนและติดตามการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุผ่านกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน โดยมีคณะทำงานที่มาจากองค์ประกอบในชุมชนเป็นกลไกการขับเคลื่อนกิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การส่งเสริมอาชีพเพิ่มรายได้และรายจ่ายด้วยการเกษตรปลอดภัยในครัวเรือนของผู้สูงอายุ โดยมีเครือข่ายคน 3 วัย จำนวน 20 คน เป็นพี่เลี้ยงในการช่วยเหลือและให้คำแนะนำในการดูแลแปลงผักของผู้สูงอายุทุกแปลงตลอดโครงการ โดยในส่วนของผู้สูงอายุที่ต้องการการช่วยเหลือสวัสดิการชุมชนที่พบจากการสำรวจ ด้วยการสร้างแปลงผักปลอดภัยให้กับผู้สูงอายุกลุ่มเพื่อเป็นการลดรายจ่ายที่ยั่งยืน โดยคณะทำงานมีการติดตามการดำเนินงานและการประเมินผลการดำเนินงานผ่านการประชุมคณะทำงานประจำเดือน

4.4.3 เกิดเครือข่ายเกษตรปลอดภัยในชุมชน จากการดำเนินงานทำให้เกิดผลผลิตจากเกษตรปลอดภัยตั้งแต่ 6 เดือนแรกของการดำเนินโครงการ โดยผลผลิตที่ได้นั้น นอกจากผู้สูงอายุจะไว้บริโภคเองในครัวเรือนและแจกจ่ายบ้านใกล้เคียงแล้ว ยังมีช่องทางจำหน่ายผลผลิตในชุมชน 4 ช่องทาง ได้แก่ 1) การรับซื้อผลผลิตเพื่อจำหน่ายกลุ่มประเทศสหภาพยุโรป โดยมี ธงชัยสวนสมรม เป็นตัวกลางในการควบคุมคุณภาพและส่งผักสู่บริษัทผู้รับซื้อ 2) ตลาดอิมบิยู วัดหนองกระทุ่มและตลาดนัดในชุมชน 3) ร้านค้าและร้านอาหารในชุมชน 4) ผู้บริโภคติดต่อขอซื้อโดยตรง จากช่องทางการจำหน่ายทั้ง 4 ช่องทาง ทำให้เกิดการประสานความร่วมมือกันทั้งในส่วนของผู้ผลิต และผู้บริโภค มีการกำหนดมาตรฐานความปลอดภัยที่ชัดเจน มีแกนนำที่มีหลักวิชาการในการทำการเกษตรที่ถูกต้อง เพื่อให้ผลผลิตที่ได้นั้นได้มาตรฐานและคุณภาพ สามารถรองรับกระแสผู้บริโภคที่ห่วงใยสุขภาพกับมาตรฐานการผลิตพืชผักที่ปลอดภัยได้ในอนาคต

4.4.4 ผู้สูงอายุตำบลหนองกระทุ่มมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ จากการดำเนินโครงการ เกิดการส่งเสริมการรวมกลุ่มชาวบ้านและการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา และสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุผ่านกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน พบว่า ผู้สูงอายุมีรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 29.93 โดยรายได้ที่เพิ่มขึ้นนั้นมาจากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรในขณะที่เข้าร่วมโครงการ นอกจากนี้ผู้สูงอายุยังเลือกปลูกผักที่ใช้เป็นวัตถุดิบปรุงอาหารในครัวเรือน ทำให้ผลผลิตเกษตรปลอดภัยที่ได้นั้นช่วยลดค่าใช้จ่ายในการปรุงอาหารได้ จากการเก็บข้อมูลเมื่อเสร็จสิ้นโครงการพบว่า ผู้สูงอายุมีรายจ่ายลดลงร้อยละ 16.76 และมีผู้สูงอายุเข้าถึงสวัสดิการชุมชนทั้งหมด จำนวน 34 คน

4.5 ปัจจัยความสำเร็จ

การดำเนินโครงการการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม พบว่าทุนมนุษย์และทุนทางสังคมคือปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การดำเนินงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ดังนี้

ทุนมนุษย์ ในพื้นที่มีคุณภาพที่สอดคล้องกับการดำเนินโครงการ คณะทำงานการมองเห็นถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และมีแนวคิดที่เชื่อมั่นในหลักการทำเกษตรปลอดภัยจะช่วยแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและส่งผลต่อสุขภาพของผู้สูงอายุให้ดีขึ้นได้ อีกทั้งคนส่วนใหญ่ในชุมชนมีความรู้และทักษะทางการเกษตรมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ มีคุณธรรม รักในแผ่นดินเกิด มีวินัยและความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงานเพื่อเป้าหมายร่วมกัน มีการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม มีพื้นฐานในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีให้เกิดขึ้นในชุมชน

ทุนทางสังคม พบว่า คนในชุมชนมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน มีความเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์อันฉันทามิตรกับเพื่อนบ้าน มีการสะสมความสัมพันธ์ทางสังคม การร่วมมือกันส่งผลให้ชุมชนได้รับประโยชน์ร่วมกัน มีความช่วยเหลือเกื้อกูล และความเห็นอกเห็นใจกันในสังคม มีความไว้วางใจกันความสำนึกร่วมกันของความเป็นชุมชนเดียวกัน มีจารีตและมโนธรรมต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน

5. บทสรุป

การดำเนินโครงการการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐมพบการเปลี่ยนแปลงที่บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชนที่มีกระบวนการติดตามการดำเนินงาน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้องค์ประกอบของชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และมีเป้าหมายร่วม เข้ามามีบทบาทในการดำเนินร่วมกันตั้งแต่ขั้นการวางแผน การกำหนดกิจกรรม การลงพื้นที่ติดตามประเมินผล และการตรวจสอบผลลัพธ์ระหว่างการดำเนินงานโดยมีเครื่องมือ “บันไดผลลัพธ์” เป็นเข็มทิศในการขับเคลื่อนกิจกรรมตลอดโครงการ ทั้งนี้ผู้ดำเนินโครงการได้ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุแบบเชิงลึกทำให้มีความเข้าใจที่มาของปัญหาด้านความยากจนของผู้สูงอายุในพื้นที่ ได้เลือกใช้ “กลไกเกษตรปลอดภัย” ผลักดันให้ผู้สูงอายุมีรายได้ ลดรายจ่าย และมีสุขภาพที่ดี โดยปลูกฝังแนวคิดการสร้างผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างสังคมที่ติงาม โดยผลิตพืชผักที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ จากต้นทุนทางทรัพยากรของท้องถิ่น ด้วยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรแบบผสมผสาน สร้างรูปแบบทางการค้ากับผู้บริโภคด้วยความซื่อสัตย์ไว้วางใจ มีความปรารถนาดี และเรียนรู้ซึ่งกัน โดยมีคณะทำงานและภาคีเครือข่ายที่มีความเป็นวิชาการ มีประสบการณ์และมีเป้าหมายร่วมกันมาร่วมส่งเสริมกลไกให้เข้มแข็ง ให้เกิดเป็นต้นแบบการสร้างแปลงเกษตรปลอดภัยในชุมชนที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าสร้างรายได้ให้กับผู้สูงอายุได้จริง จนเกิดผลลัพธ์การมีรายได้เพิ่มขึ้น และรายจ่ายลดลงตามเป้าหมายของโครงการ

6. กิตติกรรมประกาศ

บทความวิชาการเรื่องบทเรียนการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม สำเร็จลุล่วงได้อย่างดีเยี่ยมโดยการให้ปรึกษาจาก รศ.ดร.เกศินี ประทุมสุวรรณ ผู้จัดการหน่วยจัดการที่มีจุดเน้นสำคัญจังหวัดนครปฐม สำนักสร้างสรรค์โอกาส (สำนัก 6) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ให้การสนับสนุนงบประมาณ และคุณสุภิญญา ฉันทรัชดา ผอ.รพ.สต.หนองกระทุ่ม ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลการดำเนินโครงการ การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจของผู้สูงอายุด้วยกลไกเกษตรปลอดภัยในชุมชน : บ้านหนองกระทุ่ม อ.กำแพงแสน จ.นครปฐม จึงขอขอบพระคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

7. เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. 2560. แนวโน้ม สาเหตุและผลที่ตามมาของการมีอายุสูงขึ้นของประชากร. สืบค้นเมื่อวันที่ 21 มกราคม 2564, จาก <http://www.dop.go.th/th>

ธนาคารแห่งประเทศไทย. 2561. ความท้าทายของภาวะสังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ วันที่ 21 มกราคม 2564, จาก <https://www.bot.or.th/Thai/Pages/default.aspx>.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2561. สถิติผู้สูงอายุ. สืบค้นเมื่อ วันที่ 19 ธันวาคม 2562, จาก <http://www.dop.go.th/th/know/1>

ศากุล ช่างไม้. 2550. สังคมไทยกับสถานการณ์ผู้สูงอายุในปัจจุบันและอนาคต. สืบค้นเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2564, จาก <https://www.matichon.co.th>